

Hoe zullen we leven?

Een christelijke kijk op
actuele thema's

Samuel Wells

Vertaald door Carola van der Kruk-de Boer

Boekencentrum

Oorspronkelijk verschenen bij Canterbury Press, Norwick,
onder de titel *How Then Shall We Live? Christian Engagement with
Contemporary Issues*. © Samuel Wells 2016

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Vertaling Carola van der Kruk-de Boer
© 2018 Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht
Alle rechten voorbehouden.

Ontwerp omslag: Geert de Koning
Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje

ISBN paperback 978 90 239 5224 4
ISBN e-book 978 90 239 5225 1
NUR 700

*Bijbelcitataten zijn, tenzij anders aangegeven, overgenomen uit
De Nieuwe Bijbelvertaling.*

Inleiding

Je bent op bezoek bij je broer en zit bij hem in de keuken. Het is er stil. Behalve je broer is er niemand thuis. Jullie zitten samen aan tafel, met een kop koffie in de hand. Je broer heeft je een koekje, een gebakje, en suiker voor in je koffie aangeboden – alles om de façade van gastvrijheid overeind te houden en het gesprek waarvan het een keer moet komen, zo lang mogelijk uit te stellen. Uiteindelijk leg je je hand op zijn schouder. Heel even maar, omdat je er niet zo van houdt om genegenheid te tonen. Dan zeg je, zo vriendelijk en geduldig als je maar kunt: ‘*Wat is er aan de hand?*’

Je kunt zien dat hij worstelt met zijn emoties, niet gewend om zo vertrouwelijk met jou te zijn. Hij durft zijn mond bijna niet open te doen omdat hij bang is om dan in snikken uit te barsten en zichzelf niet meer in de hand te hebben. Hij drukt een vuist tegen zijn wang en staart voor zich uit tot hij uiteindelijk in staat is om een paar woorden over zijn lippen te laten komen. ‘Ik blijf mezelf maar afvragen: waarom?’ En dan wordt alles je ineens duidelijk, als een donderslag bij heldere hemel. Alles waar hij de afgelopen tien jaar mee heeft geworsteld. Ineens snap je de woede-uitbarstingen waarbij jij er altijd voor zorgt dat je niet te dicht in de buurt bent. Zijn schuldgevoel op de momenten dat hij zich wanhopig afvraagt of hij al deze ellende op een bepaalde manier over zichzelf heeft afgeroepen. Zijn geloofsstrijd op de ogenblikken dat hij geen idee heeft wat het doel is van alles wat er gebeurt. De depressie die ertoe leidt dat hij nergens meer de zin van inziet. En de geleidelijke verlamming, een gevoel van machteloosheid waardoor hij zichzelf als een slachtoffer ziet en hij niet in staat is om plannen te maken of zichzelf weer bij elkaar te rapen.

Je hebt geen idee wat je moet zeggen. Het enige wat je uitbrengt is: 'Ik ben hier, ik ben er voor je. Dit gaat over. En zelfs als dat niet zo is, laat ik je niet in de steek.' Vanbinnen ben je wanhopig op zoek naar woorden waarmee je hem kunt troosten. En dan, terwijl je blik over het plafond dwaalt, op zoek naar een teken van hoop, blijven je ogen nieuwsgierig steken op een stapel papieren boven op een keukenkastje. Hoewel je niet van onderwerp wilt veranderen, wil je het toch weten en vraag je: 'Wat zijn dat voor papieren?'

Je broer is zichtbaar blij dat de aandacht even van zijn problemen is afgeleid en antwoordt: 'Ik denk dat het een manuscript is voor een boek, of zoiets. Ik heb mezelf er nooit toe kunnen zetten om het te lezen. Het is geschreven in een ouderwets handschrift.' Je klimt op een stoel en pakt de papieren van het kastje. Samen bladeren jullie erdoorheen en ontcijferen jullie een verhaal – een verhaal over jullie voorouders.

Je wordt er helemaal door gegrepen. Dit oude verhaal zet alle ellende van je broer in een bepaald perspectief. Maar dat is niet alles: de twee verhalen – het levensverhaal van je broer en dit oude verhaal – vertonen een hoop overeenkomsten. Dit oude manuscript vertelt over een gezin dat is ontsnapt aan vervolging en ervan overtuigd is dat het op weg is naar vrijheid, maar uiteindelijk toch weer in de val wordt gelokt. De mensen in dit verhaal voelen precies dezelfde dingen als je broer voelt. Ze zijn kwaad en voelen zich schuldig. Ze vragen zich af: 'Waarom?' Ze raken in een diepe depressie. Ze zijn door twijfels overmand. En ze hebben hetzelfde gevoel van geleidelijke verlamming en machteloosheid. Een groot deel van het manuscript gaat niet over de onderdrukking die ze achter zich hebben gelaten of de vrijheid waarnaar ze op zoek zijn – het gaat over de gesprekken die ze voerden en de ontdekkingen die ze deden toen ze opnieuw door problemen werden overvallen.

Dan borrelt er ineens een idee in je op. Je zegt: 'Waarom ga je de komende paar maanden niet met dit manuscript aan de slag, zodat je er een boek van kunt maken? Volgens mij zijn het drie of vier verschillende verhalen, maar we kunnen proberen om er één verhaal van te maken. Ik heb zomaar het idee dat je door met dit

verhaal bezig te zijn – dit oude verhaal over onze voorgeschiedenis – ook een manier kunt vinden om je eigen verhaal in kaart te brengen.’

Wat ik hier beschrijf vertoont overeenkomsten met hoe de Bijbel voor het eerst op schrift is gesteld. Israël was in Babel, in ballingschap, gevangengenomen en verbannen door de Chaldeeën en meer dan 1.500 kilometer naar het oosten gebracht. Het volk was boos, voelde zich schuldig, terneergeslagen, wanhopig, verlamd, machteloos en twijfelde aan zijn bestaan. Net als je broer in de keuken. Wat Israël toen deed? Net als je broer met het manuscript probeerde het volk verhalen die hun voorouders zo’n duizend jaar eerder hadden meegemaakt en die de mensen zich nog, zo goed en zo kwaad als het ging, herinnerden bij elkaar te sprokkelen. Verhalen over slavernij, vluchten en vrijheid. Maar het belangrijkste waren de verhalen die de kern vormden van al die herinneringen: de verhalen over de tijd dat het volk rondtrok door de woestijn, toen de mensen zich de slavernij nog heel goed konden herinneren en de echte vrijheid nog in het verschiep lag. Deze verhalen waren cruciaal voor de Israëlieten in Babel, omdat zij zich op deze plek net zo voelden als de Israëlieten in de woestijn – eenzaam en verlaten. Dat gevoel herkennen we misschien wel: dit gevoel treffen we bij veel vluchtelingen aan – ze zijn ontsnapt aan een oorlogssituatie, maar hebben nog geen plek waar ze zich echt thuis kunnen voelen. De ballingen in Babel schreven de geschiedenis van hun volksgenoten in de woestijn op, omdat die belangrijke lessen bevatten voor hun eigen situatie en hun toekomst. Net als je broer in de keuken vroegen ze: ‘Waarom?’ Maar achter dat ‘waarom’ lag een mengeling van verdriet, verbijstering en een dringende behoefte om iets te doen. Hieruit ontstond de aanzet tot wat we nu het Oude Testament noemen.

In Numeri 11 lezen we dat de Israëlieten verdwaald zijn in de woestijn, overgeleverd aan gevoelens vol heimwee naar vroeger en hunkerend naar smakelijk voedsel. God heeft hun een dagelijkse voorraad manna gegeven waarmee ze hun honger kunnen stillen. Maar ze hebben genoeg van het manna. ‘Weet je nog hoe het in Egypte was?’ zeggen ze tegen elkaar, terwijl ze de slavernij,

de wreedheden en de angst die ze daar gekend hebben, vergeten. ‘Daar hadden we vlees, vis, komkommers, meloenen, prei, uien en knoflook.’ Met andere woorden: ‘We hadden er vlees, groente, kruiden, voorgerechten, nagerechten – alles wat ons hart begeerde.’ Ze worden overspoeld door lichamelijke verlangens, zelfmedelijden en hebzucht: de dingen die je in hun greep kunnen krijgen als je tijdens je reis geen idee meer hebt waar je naartoe moet. God wordt kwaad. Deze begeerte, dit zelfmedelijden en deze hebzucht laten zien dat de Israëlieten zijn vergeten waar ze vandaan komen, dat ze ondankbaar zijn voor wat God voor hen heeft gedaan en dat ze te klein denken over hun roeping.

Mozes ligt ook dwars, maar dan om een andere reden. Hij staat onder hoogspanning. Hij gaat gebukt onder verantwoordelijkheden, impopulariteit, teleurstelling, mislukkingen en een gebrek aan waardering. Je zou kunnen zeggen dat hij zijn eigen miniballingschap meemaakt. Het volk is ongelooflijk veeleisend – en dat neemt hij niet *hen* kwalijk, maar *God*. Hij is net een driftig kind dat zijn zin niet krijgt en tegen God zegt: ‘Ik ben helemaal klaar met dat hele Israël-verbond-en-de-woestijn-gedoe, wat mij betreft maakt U me nu meteen dood. Ik ben het zat.’ Je ziet hem als het ware naar buiten stuiven en je hoort de deur met een klap dichtslaan.

God antwoordt op een heel praktische manier. Je kunt je afvragen waarom Mozes denkt dat hij overal verantwoordelijk voor is. Hij wil alles tegelijk, maar dat is onmogelijk: als je jezelf als onmisbaar beschouwt, moet je ook niet klagen als je last krijgt van een burn-out. God stelt zeventig oudsten aan en vervult hen met de heilige Geest, net als Mozes. En dan, in het laatste deel van het verhaal, zien we dat Mozes zijn lesje heeft geleerd. Jozua komt bij hem klagen dat er twee mannen zijn die zich als oudsten gedragen terwijl ze niet bij de zeventig horen. Mozes erkent dat niet hij, maar God alle macht heeft, en dat God net zo goed door deze andere mensen kan werken als door de officiële oudsten van het volk. En dat hij, Mozes, alle hulp kan gebruiken. In dit hoofdstuk krijgt Mozes een flink lesje in nederigheid, dat resulteert in een veel duurzamere vorm van leiderschap, waarin hij meer samenwerkt met anderen.

Het is een prachtig en levendig verhaal vol menselijkheid, humor, hoogmoed en nederigheid. Maar het leert Israël in de ballingschap ook een paar eenvoudige en niet mis te verstane lessen. Les één is: *houd oog voor het langetermijnperspectief* – koester goede herinneringen, zodat plotseling opkomende lichamelijke begeerten en een egocentrische houding er niet voor kunnen zorgen dat je de dankbaarheid naar, het geloof in en de hoop op God verliest. Les twee is: *probeer alles in het juiste perspectief te zien* – probeer jezelf niet zo onmisbaar en belangrijk te vinden dat je uiteindelijk gaat denken dat je alles zelf moet doen en dat jij de enige bent die anderen kan redden. Les drie: *laat God jou een onderdeel van een team maken* – wees dankbaar voor collega's, vrienden en partners, en geniet van de mogelijkheid om samen God te dienen en in zijn koninkrijk aan het werk te gaan. Les vier: *voorkom dat je je eigen geloof en de geloofsgemeenschap waartoe je behoort, gaat zien als jouw eigen 'rijk'* – het draait niet om jou. God zal zorgen dat Gods werk voortgang boekt op de manier die God zelf wil. Het is niet aan jou om te beslissen hoe God spreekt en door wie Hij spreekt. Deze vier woestijnlessen leerde Israël tijdens de ballingschap uit dit hoofdstuk. En deze vier lessen bewaarden de Israëlieten een aantal jaar later, op hun weg terug uit die ballingschap, in hun hart.

Deze vier lessen vormen ook het hart van het christelijk geloof. Les één, het grote verhaal, noemen wij de Bijbel. Les twee, de kern van het verhaal, noemen wij Jezus. Les drie, het idee dat we er niet alleen voor staan, noemen we de kerk. En les vier, de manier waarop God ons steeds weer blijft verrassen, noemen we het koninkrijk. De reden dat we Numeri nog altijd lezen, is dat dit bijbelboek ons het hart van ons geloof laat zien.

We gaan nog even terug naar het huis van je broer. Je zit naast hem aan zijn keukentafel. Hij maakt een periode van ballingschap door – hij voelt zich kwaad, vol spijt, verward, machteloos. Misschien herinnert hij zich op een bepaald moment wel een periode in zijn leven dat hij ook in een woestijn was, en ontdekt hij weer welke lessen hij toen geleerd heeft. En misschien praten jullie wel over wat de Israëlieten leerden toen zij in de woestijn waren. Misschien kan hij zich identificeren met het volk, hun

begeerten, hun verlangen naar iets wat hun lichaam tevreden kon stellen. Misschien identificeert hij zich ook juist wel met Mozes, die zich overweldigd voelde en egocentrisch was, en alleen maar oog had voor zijn eigen stressniveau. Misschien moet je broer te horen krijgen dat hij er niet alleen voor staat, dat God zijn heilige Geest ook op andere mensen heeft uitgestort, misschien zelfs wel op zeventig anderen, die de last samen met hem kunnen dragen en samen met hem door de woestijn kunnen trekken, tot de reis voorbij is. En het kan zelfs zo zijn dat je broer iets zal ontvangen uit een bron die hij nooit eerder serieus heeft genomen of misschien zelfs nooit eerder heeft opgemerkt.

Dit boek is geschreven voor mensen die zichzelf op dit moment in de woestijn bevinden – de woestijn van het leven in deze complexe wereld, de woestijn die talloze vragen oproept over hoe ze het moeten bolwerken in dit veeleisende leven, de woestijn waarin ze worden geconfronteerd met hun eigen sterfelijkheid. Het is geschreven voor mensen die daar in die keuken zitten en nauwelijks een woord kunnen uitbrengen omdat ze bang zijn dat ze hun tranen straks niet meer kunnen bedwingen. Het vertelt een verhaal over de vele zegeningen die God heeft gegeven, de vrienden en medereizigers die God stuurt, en de manier waarop God redding kan brengen door middel van mensen die over het algemeen niet worden opgemerkt. Het is geschreven vanuit de overtuiging dat de Israëlieten in de ballingschap terugblikten op de momenten waarop God aanwezig was geweest in de woestijn, misschien zelfs wel tastbaarder dan ooit daarna in het beloofde land. Dit boek roept jou als lezer op: Verlies nooit het zicht op het geluk dat God voor je heeft weggelegd, hoe moeilijk het ook is om dit nu te zien. Vind jouw eigen verhaal in Gods verhaal. En ontdek voor wie de Bijbel is geschreven: voor jou!

Dit boek bestaat uit drie delen, elk met een eigen toonzetting. Deel I, 'De wereld', geeft enkele handvatten om de belangrijkste kwesties onder ogen te zien die momenteel het wereldnieuws bepalen. Het gaat dan om onderwerpen als moslimterrorisme, klimaatverandering en (im)migratie. De toon van de tekst in dit deel is vooral onderzoekend en verklarend, met een open oog voor de breedte van de vragen die deze onderwerpen kunnen

oproepen en tegelijkertijd ook zoekend naar plekken daarbinnen waarin een christen zijn identiteit, hoop en een vaste overtuiging kan vinden.

Deel II, 'Ons leven', staat stil bij een aantal gebieden waarbij van christenen wordt gevraagd om zorgvuldig na te denken voorbij de traditionele labels, partijpolitieke opvattingen en gepolariseerde overtuigingen. Sommige onderwerpen, zoals het gezin en LHBT-kwesties krijgen een grote – misschien wel een te grote – plaats in het publieke debat; terwijl andere, zoals obesitas en huiselijk geweld, eigenlijk veel te weinig aandacht krijgen. In dit tweede deel is de toon voornamelijk pastoraal – ontstaan vanuit de pastorale gesprekken die ik in de loop der jaren over deze onderwerpen heb gevoerd met vele mensen die met hun grote vragen bij mij kwamen.

Deel III, 'Onze sterfelijkheid', is meer gepassioneerd van toon, omdat het onze existentiële angsten aanroert rondom thema's als dementie, schaamte, rouw en dood. Als de onderwerpen van deel twee kunnen worden gesitueerd in de studeerkamer van de pastor, kunnen de onderwerpen van deel drie worden gelokaliseerd aan een ziekenhuisbed. Je zou kunnen zeggen dat het boek start in het hoofd, overgaat naar het hart en eindigt in de ingewanden. En die volgorde is met opzet zo gekozen: iemand wiens vertrouwen in het eerste deel is gewonnen en wiens emoties zijn aangesproken in deel twee, staat er wellicht voor open om zijn hele wezen te laten aanraken door het derde deel.

Dit boek bevat geen theologie die zich simpelweg op een bijbeltekst richt om daarin onmiddellijk geschikte antwoorden te vinden op de urgente vragen die vandaag de dag spelen. De theologie in dit boek komt juist voort uit de verbeelding die gevormd is door de Schrift, die geloofwaardige nieuwe manieren van denken zoekt waar gesprekken zijn stilgevallen en die verwacht dat God zich bekendmaakt in perioden van worsteling en verslagenheid. Dit boek wil zeker niet het laatste woord hebben ten aanzien van elk onderwerp, maar biedt misschien wel een nieuw woord in een soms vastgelopen gesprek. Als er sprake is van een rode draad die door dit boek heen loopt, dan is het wel dat God steeds veel dichterbij ons is in onze tijden van worsteling dan in

tijden van overvloed. Dit boek wil dan ook bijdragen aan geloofsvernieuwing, wil inzicht bieden en aanzetten tot weloverwogen handelen. En het is bedoeld om samen met anderen te lezen, want niemand is in staat om alleen het hoofd te bieden aan de onderwerpen die hier worden beschreven.

DEEL I

De wereld

Islam en moslimextremisme

Als we het hebben over islam en christendom, moeten we allereerst de achtergrond van dit onderwerp helder krijgen. Er is namelijk sprake van een historische achtergrond: de oude angst dat de islam op het punt stond om Europa te overspoelen. In de zevende en achtste eeuw na Christus had de islam namelijk heel Noord-Afrika en het Midden-Oosten in zijn greep gekregen en toen deze godsdienst ook ten zuiden van de Sahara en in Zuidoost-Azië voet aan de grond kreeg, was iedereen bang dat de moslims van plan waren om de hele wereld te veroveren. Aan de andere kant is er de problematische erfenis van de kruistochten, de Spaanse *Reconquista*, de Europese koloniale expansie en de complexe rol die het Westen tegenwoordig in het Midden-Oosten speelt.

Dat alles bij elkaar betekent dus dat we te maken hebben met een mengeling van karikaturen, vooroordelen en onwetendheid: de tendens om het moderne Westen en het christendom met elkaar te identificeren, de neiging om *alle* moslims weg te zetten als intolerant, achterlijk, wettisch en strijdlustig en christenen als vredelievend, vooruitstrevend, vrijheidslievend en verlicht. En de gewoonte om het christendom te zien als een complexe en genuanceerde godsdienst, maar de islam als monolithisch en extremistisch. En dan – het lijkt wat dat betreft wel op een lang-slepend conflict binnen een gezin – is er aan beide zijden ook nog een lange lijst met ergernissen: van de ene kant kolonialisme, ondermijnende westerse normen en waarden, het ontstaan van

de staat Israël en de uiteindelijke climax – de invasie in Irak, op dubieuze gronden. Van de andere kant intolerantie, regressieve sociale politiek, het huiveringwekkende fenomeen van moslim-extremisme, IS en vooral 9/11.

Een flinke huiselijke twist, als je het mij vraagt. Waarom zouden we ons daarin mengen? Ten eerste omdat christenen hun geloof willen verdiepen en erin willen groeien, en willen leren van iedereen van wie ze iets kunnen leren. Het is me al ontelbare keren overkomen dat ik als toerist of tijdens een of andere sociale aangelegenheid bijna letterlijk struikelde over een moslim die op een rustige plaats op zijn knieën lag te bidden. Op zo'n moment vroeg ik me steeds weer af of ik als christen net zo trouw ben als menig moslim. Dat stemt me nederig. Ten tweede omdat christenen zijn geroepen om berouw te tonen over de fouten die zij in het verleden en het heden (hebben) begaan in hun omgang met andersgelovigen. Het is de bedoeling dat ze daarvan leren en diezelfde fouten niet weer begaan. Ten derde omdat conflicten tussen culturen en religies tegenwoordig een van de grootste bedreigingen vormen voor de wereld en we dus verplicht zijn om een betere oplossing te zoeken.

De islam is een spannende religie. Spannend vanwege het feit dat het een heel duidelijke, rechtlijnige religie is. Het grootste probleem dat de islam in de meeste andere culturen en religies ziet, is het feit dat er zo veel 'omheen' gebeurt. In de ogen van de islam is het hindoeïsme te veel opgesmukt met allerlei goden, gaat bij inheemse stammen de enkeling te veel op in de groep of stam, en is het christendom te geobsedeerd door 'bemiddelende instanties' – in het geval van het rooms-katholicisme de sacramenten, priesters en pastors, en in het geval van de meeste overige geloofsrichtingen de eindeloze decoraties van kleding en gebouwen, en natuurlijk voor alle gelovigen de meest in de oog springende bemiddelaar, Jezus.

De islam kent daarentegen geen bemiddeling: 'Wij hebben een directe relatie met God en daar hangt alles van af.' Deze eenvoud vormt het hart van de islam. Daarnaast is de islam ook zo aantrekkelijk omdat het een heel praktische religie is. Ondanks alle vooronderstellingen gaat maar 1-2% van de teksten over

wetten. Wel is het boek voornamelijk gevuld met gedragsregels – vooral over hoe je moet omgaan met vrouwen, kinderen, mensen die aan je zorg zijn toevertrouwd, slaven en wezen. En in verband hiermee komen nog drie problematische onderwerpen veel aan bod – gewelddadige conflicten, zakelijke relaties en bedwelmende middelen. Praktischer kan bijna niet. Nederigheid, dankbaarheid en vriendschappelijkheid kenmerken de religieuze visie op het leven. Het belangrijkste begrip is ‘overgave’: als je jouw wil aan God onderwerpt, vind je een vrijheid die de wereld je niet kan geven. En de islam kan eenvoudig worden samengevat in vijf pijlers: geloven in God en Gods boodschapper, het dagelijkse gebed, de zorg voor de armen, het vasten en de bedevaart. Als je inziet hoe eenvoudig, praktisch en allesomvattend de islam is, kun je begrijpen waarom deze godsdienst zich in vroegere eeuwen zo makkelijk kon verspreiden en waarom zij nog steeds zo veel aanhangers heeft. Je zou kunnen zeggen dat de islam de directe kracht van het protestantisme combineert met de tastbare menselijkheid van het rooms-katholicisme. Voor de 1,6 miljard moslims wereldwijd is dat een geslaagde combinatie.

In *Nostra Aetate* [In onze tijd], een verklaring van het Tweede Vaticaans Concilie, werd de betekenis van de islam en de mogelijkheid van een dialoog met moslims benadrukt. In deze verklaring werd gezegd dat moslims:

de éne, levende en uit zichzelf bestaande, barmhartige en almachtige God aanbidden, de Schepper van hemel en aarde, die gesproken heeft tot de mensen. Zij trachten zich met heel hun hart ook aan zijn verborgen raadsbesluiten te onderwerpen, zoals Abraham, op wie het islamitisch geloof zich zo graag beroept, zich aan God onderwierp. Hoewel zij Jezus niet als God erkennen, vereren zij Hem toch als profeet, en zij eren zijn maagdelijke Moeder Maria, die zij soms zelfs met godsvrucht aanroepen. Bovendien verwachten zij de dag van het oordeel, waarop God de mensen zal doen verrijzen en hun zal vergelden naar werken. Daarom staat een hoogstaand zedelijk leven bij hen zeer in achtting en vereren zij God, vooral door gebed, aalmoezen en vasten.²

Tot zover de aantrekkingskracht van de islam. Laten we ons nu richten op de kwesties die spanning oproepen. Het meest in het oog springende en meest onoverbrugbare verschilpunt tussen de islam en het christendom gaat over Jezus en de Drie-eenheid. Voor de islam is God de volkomen Andere; dat Jezus volledig mens en volledig God is, is godslasterlijk. Het christendom brengt het monotheïsme in gevaar omdat het er volgens de islam gevaarlijk veel op lijkt dat Vader, Zoon en heilige Geest drie goden zijn. Deze kritiek van de kant van de moslims is uitermate consistent en zij delen wat dat betreft dezelfde zorgen over het christendom als de joden. Voor christenen is God eveneens de volkomen Andere en vanwege dat grote verschil tussen mensen en God is er vanuit de mens gezien geen enkele mogelijkheid om met God te communiceren. Op basis van de zondigheid van de mens is er ook geen enkele mogelijkheid om voor God te verschijnen. Maar al voor de grondlegging van de wereld was het Gods plan om in Christus bij ons aanwezig te zijn, en daarom heeft God zijn hele bestaan rondom dat doel vormgegeven – vandaar de Drie-eenheid. In de Drie-eenheid zien we dat Jezus wezenlijk deel uitmaakt van God, en dat geldt ook voor de heilige Geest, die Christus en al zijn weldaden aan ons schenkt, nu Jezus' werk op aarde is volbracht. Voor christenen betekent dit dat 'relatie', in de traditionele zin van de relatie tussen de Vader en de Zoon, een wezenlijk deel uitmaakt van God en het hart vormt van de hele werkelijkheid. Daarom zullen ze ook altijd aan moslims vragen hoe dit gestalte krijgt binnen de islam. De islam is geweldig in zijn eenvoud, maar in de ogen van een christen mist deze godsdienst de dimensie die juist zo belangrijk is in het evangelie – dat Gods hele bestaan is bedoeld om in Christus met ons te zijn. De manier waarop christenen deze bedoeling van God beschrijven is in de ogen van moslims zo gecompliceerd dat die óf als onbegrijpelijk óf als absurd wordt afgeschreven.

Er staat een zin in de Koran die suggereert dat Jezus niet aan het kruis is gestorven. Er is veel discussie geweest rondom dit geschilpunt. Maar wat daarin niet wordt opgemerkt is dat Jezus' dood een principiële statement is voor de centrale betekenis van geweldloosheid. Jezus had zich met geweld kunnen verzetten

tegen zijn gevangenneming; maar in plaats daarvan werd Hij als een lam naar de slachtbank geleid. Daarom maken vrede en geweldloosheid voor het christendom deel uit van het karakter van God, en is dit niet zomaar een wenselijke gemoedstoestand. Wat dat betreft verschilt het christendom volledig van de islam. Vrede kan voor de islam iets zijn om naar te streven, maar het kan geen basale gezindheid zijn, zoals dat naar mijn overtuiging wel voor christenen moet gelden.

Als we vervolgens van de aard van het geloof overstappen naar de manier waarop het in praktijk wordt gebracht, is er nog een groot verschil tussen de twee geloven in de manier waarop de twee tradities tot stand zijn gekomen. De nadruk van de islam ligt niet zozeer op Mohammed zelf, maar op de openbaring die hij heeft gehad. Dat betekent dus dat Jezus en Mohammed niet elkaars equivalenten zijn. Er is meer gelijkenis tussen Jezus en de Koran: ze zijn allebei vormen van incarnatie. Zoals voor christenen de Bijbel naar Jezus verwijst, zo verwijst de profeet Mohammed voor moslims naar de Koran. De profeet Mohammed was ongeveer 23 jaar actief als religieus leider. Hij was daarom niet alleen betrokken bij het op schrift stellen van de Koran, maar ook bij de eerste fasen van de uitleg ervan. Hij was zowel wetgever, bevelhebber als rechter. Het christendom moet nog een groot exegetisch probleem zien op te lossen, namelijk dat de meeste evangeliën een spoedig wereldeinde en een spoedige wederkomst van Christus in heerlijkheid lijken te verwachten. Dat betekent dat altijd de vraag opkomt of de scherpe en veeleisende geboden die Jezus heeft gegeven (en hetzelfde geldt dan voor de regels die Paulus heeft voorgeschreven), alleen gelden voor een korte periode, of dat ze ook voor de langere termijn geldig zijn. De islam kent dat probleem niet. Natuurlijk worstelen beide religies soms met de vraag of en op welke manier de regels die eeuwen geleden zijn voorgeschreven, ook voor de huidige samenleving gelden. Maar in de islam leeft een grotere en veel duidelijker overtuiging over wat de stichter precies bedoelde. De schaduwzijde hiervan is dat het voor de islam niet per se nodig is om Mohammed af te schilderen als een onberispelijke persoon en dat het streven naar morele perfectie dat veel mensen naar

Jezus trekt en het christendom soms het (weliswaar naïeve) idee geeft superieur te zijn, veel minder zichtbaar is in de islam.

Hoewel het eerste verschil, over Jezus en de Drie-eenheid, het grootste geschilpunt tussen de twee tradities zou moeten zijn, is vooral dit tweede punt, de manier waarop de islam tot stand is gekomen, echt een ongemakkelijk vraagstuk voor christenen. Daarbij zijn er vooral twee problemen.

Het eerste is dat de profeet Mohammed in de vroege islam een grote rol speelde in de wetgeving, rechtspraak, bevelvoering én de godsdienstbeoefening. Dit had als gevolg dat de islam nooit het cruciale onderscheid heeft gemaakt dat altijd overheersend was in de christelijke culturen: de scheiding tussen kerk en staat. Dit heeft verstrekken gevolgen. Bijna door de hele kerkgeschiedenis heen is de kerk in staat geweest om onderscheid te maken tussen wat onverstandig is voor gelovigen en wat verboden is voor de hele bevolking. Wat veel christenen angstig maakt met betrekking tot de islam is dat de wetten van de Sharia dat onderscheid maar zelden maken. De Sharia gaat ervan uit dat er maar één staat is en dat haar wetten gelden voor iedereen, zelfs voor mensen die niet haar belangrijkste religieuze principes aanhangen. Daarom kan de islam ook veel moeilijker onderscheid maken tussen religie en cultuur. Over het algemeen – zij het zeker niet altijd – kunnen christenen makkelijker accepteren dat de samenleving niet per definitie ‘christelijk’ wordt genoemd en dat een woord als ‘christen’ of ‘christelijk’ alleen van toepassing is op individuele gelovigen. Maar gelukkig is er hoop, ook ten aanzien van deze spannende kwestie. Veel moslims hebben in het Westen een levensstijl ontdekt die ze graag zouden willen integreren in de islam, op een manier die het geloof niet aantast, maar juist verrijkt. Het gaat hier vooral om moslims die het als verstikkend ervaren dat hun cultuur niet in staat is om geloof en staat van elkaar te scheiden (bijvoorbeeld in veel Arabische landen). Turkije is een voorbeeld van een land dat al een eeuw lang bezig is geweest om manieren te vinden om wel meer onderscheid te maken, met wisselend succes. Maar over het algemeen is deze vraag niet bespreekbaar in de meeste landen waarvan de meerderheid van de bevolking moslim is.